

ричними реаліями того часу. Серед таких насамперед слід відзначити загальну несприятливу демографічну ситуацію для більшої частини України, яка на початку XVII ст. тільки почала змінюватися на краще, та повільністю самого процесу формування національного ринку, ускладненою орієнтацією західноукраїнських земель на польські порти.

¹ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV—XVIII вв. — М., 1986. — Т. 1. — С. 541—542, 590—591.

² Архів Юго-Западної Росії (далі — АЮЗР). — Ч. 5. — Т. 1. — С. XXXVIII—L.

³ Щербина В. І. Боротьба Києва за автономію // Київ та його околиця в історії та пам'ятках. — К., 1926.

⁴ Історія Києва. — К., 1982. — Т. 1. — С. 206—207, 227—230, 281—284.

⁵ Каталог документів з історії Києва XV—XIX ст. — К., 1982. — С. 160.

⁶ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. — Т. 2. — С. 131—133.

⁷ АЮЗР. — Ч. 8. — Т. 5. — С. 110.

⁸ Там же. — С. 381—382.

⁹ Сборник Муханова. — М., 1866. — С. 348—352; АЮЗР. — Ч. 8. — Т. 5. — С. 144—151; Каталог документів... — С. 44, № 64, 67, 68; Берлінський Ф. М. Історія міста Києва. — К., 1991. — С. 188.

¹⁰ Сборник Муханова. — М., 1866. — С. 463—464, 474; Акты ЮЗР. — Т. 10. — Стб. 433—435.

¹¹ Сборник Муханова. — М., 1866. — С. 479—482.

¹² Каталог документів... — С. 161.

А. М. РУСНАЧЕНКО (Київ)

Український національний фронт — підпільна група 1960-х рр.

Національно-визвольний рух, що не припинявся в Україні протягом майже всього XX ст., дав нащадкам чимало незвичайних подій, яскравих, героїчних особистостей. Думаю, що близькою до такої оцінки була діяльність однієї з ланок цього руху — Українського національного фронту (УНФ).

УНФ виникає з початку 60-х років, у зовсім негероїчний час. Визвольні масові змагання 1940—1950 рр. закінчилися поразкою. Настав новий період українського визвольного руху, коли боротьба за незалежність велася мирними (майже виключно) засобами, вужчим колом осіб. Цей період продовжувався з середини 50-х до 1991 р. включно. Зв'язком між названими періодами руху були перехідні підпільні групи, що діяли в кінці 50-х — на початку 60-х років і належали вже до нового періоду, хоч традиції попередніх років дуже позначилися на їх діяльності.

УНФ виник тоді, коли майже всі ці групи були викриті властями, однак він мав тісний ідейний зв'язок з рухом 40-х — 50-х років і водночас виявляв риси, притаманні вже новому періоду, в чомусь і випереджаючи його. Розроблені ж програмні документи, тим більше діяльність Фронту дозволяють говорити про його помітне місце в історії українського руху за незалежність останніх кількох десятиліть, в історії невідцензурної суспільної думки.

Створення УНФ тісно пов'язане з особою його організатора Дмитра Квещька. Він народився 1933 р. в с. Слобода Болехівська (тепер Долинського району, Івано-Франківської області) в родині селян-бідняків. Рано залишився сиротою. Після закінчення школи деякий час учителював, потім служив в армії, знову вчителював. Закінчивши (заочно) історичний факультет Львівського університету, готувався вступити до аспірантури. Цікавився історією рідного краю, особливо рухом опору

40—50 років в Україні, розпитував учасників і свідків тих подій, аналізував почуте й побачене. І врешті-решт дійшов висновку: збройний бандерівський рух був справедливим.

Спілкуючись зі студентами, які приїздили з різних кінців України, Д. Квецько поступово переконувався, що “національні інтереси українського народу та його традиції не тільки не поважаються, а й грубо, безцеремонно затискуються...”¹, що український народ повинен “піднятися на боротьбу за створення ... самостійної України”².

Такі переконання утвердилися у Д. Квецька вже на 1962—1963 рр. Тоді ж він обрав для своєї діяльності три таких принципи: 1) Завоювання незалежності і державності для України; 2) Встановлення демократії на основі свободи і природних прав людини; 3) Соціальні реформи як шлях до забезпечення високого життєвого рівня й благополуччя для всього українського народу³. Втїлити в життя ці принципи, вважав Д. Квецько, можна буде тільки шляхом проведення в Радянській Україні національно-визвольної революції, підготовчу роботу до якої в умовах радянської дійсності зможе виконати лише підпільна організація, достатньо сильна, щоб виступити й очолити національний рух⁴. Готуючись до створення такої організації, Д. Квецько готував і деякі програмні документи, статті, думав про її назву. Оскільки майбутній рух за визволення мислився як загальнонаціональний, було вирішено назвати його Українським національним фронтом⁵.

Першим соратником Д. Квецька у справі створення УНФ вже з осені 1964 р. став Зіновій Красівський (1930 р. н.) — філолог і поет, який свого часу зазнав репресій влади за участь його братів в УПА.

Діяльність організації почалася власне з видання журналу “Воля і Батьківщина”. Перший номер часопису був віддрукований на машинці вдома у З. Красівського⁶. Згодом, весною 1965 р., з метою конспірації було вирішено перемістити цю роботу в більш безпечне місце — в бункер у Карпатах, відповідно обладнаний Д. Квецьком. Журнал друкувався в 6 примірниках. Усього за 1964—1966 рр. було надруковано 16 номерів “Волі і Батьківщини”. Автором більшості статей був Д. Квецько, 2 статті написав З. Красівський. Використовувалися й матеріали з довоєнних журналів та брошур, що випускалися оунівцями⁷. (Оунівські брошури і листівки були знайдені Д. Квецьком влітку 1965 р. в гірському бункері. Серед них: “Кто такие бандеровцы и за что они борются”, “Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради (УГВР)” за 1948 р. та ін.)

В першому номері часопису було надруковано програмну статтю Д. Квецька. З цього номера й розпочалося залучення людей до організації. Стаття називалася: “Наші завдання”. В ній автор змалював загальний стан країни: “...Колонізатори проводили й проводять щодо української нації добре продуману і сплановану, детально розроблену політику геноциду”; значна частина українського суспільства під впливом колонізаторів здеморалізувалася, “забула або навіть не розуміє української ідеї, а прийняла чужу, московську”. Повернути суспільство на шлях істини — таке завдання ставили перед собою видавці журналу. Автор відзначав також, що відбулася фальсифікація української історії, і її теж доведеться повертати народові. Він виходив з того, що кожний народ має право на свободу й незалежність, і пора нагадати українському народові про це право.

Д. Квецько писав, що видавці і автори часопису УНФ прагнуть знати всю правду про національно-визвольний рух ХХ ст., що вони боротимуться за те, щоб українці пробудилися, позбулися рабства і відіграли належну їм роль в Європі й світі⁸, що треба порвати з офіційною пропагандою, що час сказати правду про національний рух, щоб поставити перед світом проблему визволення України, щоб її почуло усе людство, яке “відгукнеться і допоможе розірвати ганебні пута”⁹.

Видавці певні, що “національна ідея таки підніметься на національному терені, спершу — в хоробрих серцях” — так закінчувалася стаття.

Третім членом УНФ став Михайло Дяк (1935 р. н.) — дільничий міліціонер, який працював у тому ж районі, що й Д. Квецько. В 1965 р. до групи увійшов Ярослав Лесів (1945 р. н.), який на той час працював у селищі Завалля Гайворонського району Кіровоградської обл. вчителем фізкультури в школі-інтернаті. Він залучив до організації Василя Кулинина (1943 р. н.) — робітника вагоноремонтного заводу в м. Стрий Львівської обл. Близьким до групи був також Богдан Равлюк, учитель історії Витвицької середньої школи. З самого початку діяльності УНФ було створено його Львівське відділення, про яке піде мова нижче.

Керував організацією центральний провід УНФ, за яким реально стояли ті ж таки Д. Квецько та З. Красівський. Перший відповідав за розвиток ідейно-теоретичних і організаційних засад фронту, а другий — за технічне забезпечення організації¹⁰. Втім, чіткого розподілу обов’язків не було.

В центр роботи УНФ ставилося залучення людей і поширення ідей через літературу. Д. Квецько вважав, що зброя їм на даний час не потрібна, що з радянською владою треба вести боротьбу на ідеологічному фронті шляхом агітації¹¹. Для цього одних старих листівок було замало, як і власного часопису, друкованого на одній машинці. Члени групи доклали чималі зусилля для того, щоб дістати друкарський верстат. З. Красівський зробив спробу вирішити це питання через львівську філію УНФ при зустрічі у Львові в другій половині березня 1967 р. з І. Губкою¹². Останній запевняв, що дістане шриффт, проте доведенню справи до кінця перешкодили арешти.

Нестача розмножувальної техніки однак не завадила УНФ широко розповсюджувати агітаційно-пропагандистські матеріали. В Івано-Франківській області ці матеріали йшли від і через Д. Квецька, а далі — по всій Україні. Він вважав, що розповсюдження таких брошур, листівок тощо серед населення, по-перше, “повинне викликати в ньому збудження національної свідомості й гідності”, а по-друге, “зіграти роль своєрідного протесту органам влади, які на той час арештовували представників української інтелігенції”¹³.

Найбільшою сміливістю й зухвалістю при розповсюдженні агітаційних матеріалів відзначився М. Дяк. Так, ще в жовтні 1965 р., отримавши кілька оунівських брошур, він негайно повіз їх до Івано-Франківська, а в грудні того ж року розкидав 10 таких брошур у стінах Львівського університету, в під’їздах будинків¹⁴. На роковини Жовтневої революції 1966 р. М. Дяк виготовив національний прапор і, приїхавши вночі до м. Болехова, а потім до села Гошів, розкинув там листівки і брошури. При виїзді з с. Гошева до с. Витвиця, біля хреста на повороті дороги, він вивісив на смереці виготовлений ним прапор¹⁵. Усього протягом 1965—1966 рр. М. Дяк розповсюдив понад 250 примірників оунівських брошур, листівок, самвидавних документів у різних містах і селах Івано-Франківської та Львівської областей, а також у м. Києві¹⁶.

10 серпня 1966 р. Д. Квецько і М. Дяк розповсюдили на скелях Добуша ще 40 брошур та листівок¹⁷. Згодом вони почали посылати літературу УНФ в целофанових мішечках по річках. Так, по р. Свіча в липні 1966 р. було послано близько 50 брошур.

Значну активність при розповсюдженні агітаційних матеріалів виявив Я. Лесів. У січні 1966 р. він викинув з поїзда на станції Рудниця 15 брошур “Кто такие бандеровцы...” і “Бюро інформації УГВР”¹⁸. 20 березня 1966 р. Лесів їде в Одесу і розкидає брошури на автовокзалі¹⁹, а в липні того ж року — на станціях Жмеринка, на перегоні станцій Боярка—Жуляни. В серпні, перебуваючи у Львові, Я. Лесів на за-

лізничному вокзалі залишив з десяток брошур, а 26 листопада 1966 р. — 8 брошур у приміщенні залізничного вокзалу і на території автовокзалу в м. Гайворон, Кіровоградської обл.²⁰ Ярослав був близький до того, щоб залучити до групи ще кількох чоловік, але йому не вдалося здійснити свій намір.

Декого пробував залучити до УНФ В. Кулинин, який ознайомив з часописом УНФ кількох чоловік, а також разом з Василем Салапатою 9 січня 1967 р. розповсюдив у м. Стрий, на території заводу “Металіст” і вагоноремонтного заводу, листівки й брошури²¹.

Прагнучи вивести діяльність групи за межі Прикарпаття, Д. Квезько спробував заагітувати Д. Кочура, колишнього члена УПА, який після звільнення з табору проживав на Донбасі. Кочуру було доручено розповсюдити брошури і листівки в м. Донецьку. Це довело б, що організація українських націоналістів існує й діє. Однак Кочур, розкидавши близько півсотні листівок, але не в Донецьку, як попередньо домовлялися, а в Новогродівці, де він жив, незабаром був заарештований і... почав говорити²².

УНФ планувався як структура всеукраїнська, що змагається з владою від імені усього пригнобленого народу. Тому природніми були спроби керівників організації заявити про себе і свої домагання центральній владі Москви і Києва. У лютому 1966 р. Д. Квезько пише “Меморандум ХХІІІ з’їзду КПРС”. Кілька примірників цього документа були направлені на адресу партійного з’їзду і в газети “Правда” та “Известия”²³. Поміж іншого в Меморандумі ставилися такі вимоги:

“1. Надати можливість насильно депортованим за Сталіна українцям повернутися на батьківщину. Про це оголосити в пресі й по радіо. Зобов’язати уряд СРСР і КПУ забезпечити репатріантів житлом, працею...

2. Для тих, хто не бажає повернутися на Україну, надати всі умови для їх національного розвитку...

3. Припинити посилення української молоді після закінчення навчальних закладів на працю поза межі України, а в Україну не надсилати чужинецьку молодь...

4. Зняти сталінську заборону з української культури і відкрити спецфонди по бібліотеках. Реабілітувати замордованих сталінським терором українських наукових і культурних діячів і перевидати їх праці. Припинити розпочате останнім часом гоніння на українську інтелігенцію за її патріотизм”²⁴.

Меморандум також вимагав навчання й викладання в усіх учбових закладах проводити українською мовою, введення її в усіх установах, організаціях і на підприємствах. Пропонувалося всім науковим і літературним видавництвам випускати свою продукцію, а працівникам радіо і телебачення вести передачі українською мовою.

У Меморандумі, як бачимо, викладено лише вимоги національних прав. Це було перше таке звернення від імені Національної організованої опозиції, як представив себе УНФ, за останніх чи не 20 років. Набуття національних прав не могло відбутися в Україні без радикальних політичних змін, про що, звичайно, знали укладачі даного документа. Навряд, щоб вони сподівалися на задоволення своїх вимог. Але важлива принципова позиція, заявлена ними в Меморандумі. Зазначимо, що, по-перше, меморандум виходив від організації, яка вважала себе прямою спадкоємицею ідей ОУН-УПА; по-друге, ці вимоги довго залишалися вимогами поточного моменту, а в деяких пунктах залишаються не менш актуальними і сьогодні.

УНФ відгукувався й на поточні моменти в українському суспільному житті. Дізнавшись, що в Києві має відбутися прес-конференція, на якій

збираються засудити, як антинародну, діяльність українських націоналістів, і здогадуючись, що мова йтиме про репресованих шестидесятників, Д. Квецько вирішив розповсюдити заяву УНФ щодо цього. Було віддруковано півсотні примірників тексту “Заяви УНФ”, і в ніч з 18 на 19 квітня 1966 р., напередодні запланованої владою прес-конференції, М. Дяк розповсюдив їх у Києві²⁵. Тон заяви був набагато різкіший, ніж Меморандуму: “Чорні роки сталінського терору принесли Україні мільйони жертв, але не змогли зломити волі українського народу до боротьби за свої національні права. Ці законні права визнані всім світом. На словах їх визнала і Москва”. Однак на ділі, зауважували автори Заяви, Москва душить найменші прояви національного життя. Репресії продовжуються. Учасників національного руху влада прагне зобразити вже агентами іноземних розвідок. Але “національний рух в Україні не в силі сконструювати ніяка іноземна розвідка та ще у відгородженій від світу залізною стіною країні. Його розпочав і сам веде український народ...”²⁶. Заява УНФ свідчила про колоніальний стан України в Союзі і його результати. Важливим для нас є також те, що в ній вперше події, які відбувалися в національному житті того періоду, оцінено як національний рух.

Окремо про русифікацію в Україні йшлося і в листі УНФ на ім'я Першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста, Голови Ради Міністрів УРСР В. Шербицького і Голови Верховної Ради УРСР Д. Коротченка. Текст листа написав Д. Квецько. В липні 1966 р. його повіз у Київ Я. Лесів²⁷. В листі пропонувалося всім свідомим громадянам підняти голос протесту проти русифікаторської політики на Україні колонізаторів та їх поплічників²⁸, а вищим урядовцям — зажадати від Москви припинення політики русифікації, денационалізації та економічного визиску, повернутися до політики українізації. В тексті листа Україна прямо названа “безправною колонією”.

Всі ці прямі звернення до влади — приклад відкритої політичної публіцистики. Звичайно, не слід переоцінювати самого факту звернення до радянської й партійної влади. Це був спосіб просто заявити про себе, а не важливий засіб боротьби. Щодо влади, то вона швидко відреагувала. На останньому зверненні, що дійшло до адресата, рукою П. Шелеста написана резолюція: “Тов. Никитченко (голова республіканського КДБ. — *Авт.*). Срочно доложить”.

Крім Івано-Франківської, існувала ще одна група в УНФ — Львівська, яку умовно можна назвати філією. Виникла вона з ініціативи З. Красівського за участю його давнього знайомого Мирона Меленя (1929 р. н.). За членство в молодіжній ОУН Мелень був засуджений до таборів. Повернувшись на Львівщину, він, як і Красівський, навчався на філологічному факультеті Львівського університету. Закінчивши його, працював керівником художньої самодіяльності в Моршині.

Активним членом львівської групи став і львівський інженер Іван Губка (1937 р. н.), який свого часу також був звинувачений у зв'язках з УПА і відбув строк ув'язнення. Певний час зв'язковим між двома філіями УНФ виступав Степан Вардинець, колишній член ОУН.

Через деякий час на зв'язок з І. Губкою вийшов З. Красівський. Розмова між ними велася про подальшу діяльність групи, зміст часопису “Воля і Батьківщина”. Губка підтримував діяльність УНФ, але зауважив, що вести її треба розумніше. На його думку, тон статей журналу був занадто різкий, націоналістичний, що могло відштовхнути молодь та інтелігенцію²⁹. Таку літературу, вважав Губка, можуть підтримати тільки колишні оунівці. Статті повинні ґрунтуватися на вадах радянської дійсності, але показувати їх треба конкретніше, ближче до життя. Досить критично ставився Губка і до бандерівського підпілля³⁰. З. Красівський говорив про необхідність допомагати журналу коштами і друкарським

шрифтом і запропонував І. Губці та іншим читачам журналу писати до нього статті. І. Губка обіцяв при тій зустрічі дістати шрифт³¹.

Чим пояснюється таке, загалом більш ніж критичне, ставлення І. Губки (а згодом і деяких інших читачів) до журналу “Воля і Батьківщина”? Безсумнівно, щодо змісту статей вони помилялися. Статті, як і журнал в цілому, не були примітивними, хоч призначалися вони не для еліти суспільства з її чистим теоретизуванням, а для широкої аудиторії. Справа в тому, що І. Губка і частина читачів журналу у Львові належали до тих кіл української інтелігенції, яка, не знаючи добре історію ОУН-УПА, вважала неможливим займатися в сучасних умовах відкрито антирадянською діяльністю, хоч би і в підпіллі. До того ж, видавців часопису в тих колах майже ніхто не знав, тому сприймалося зроблене ними суперечливо. Мабуть, саме ці кола інтелігенції зайнялися згодом розповсюдженням “Українського вісника”.

І. Губці все ж вдалося налагодити більш-менш регулярне читання часопису УНФ серед своїх знайомих. Число читачів, які стали відомими для слідства, було не менше десяти, хоч реально ця цифра була більшою. Серед читачів-розповсюджувачів були С. Геранович, Б. Криса, С. Корольчук³² та ін. Через львів'ян до Івано-Франківської групи потрапили вірші В. Симоненка, тексти виступів І. Дзюби, його праця “Інтернаціоналізм чи русифікація?!” та стаття “З приводу процесу над Погужальським”³³.

Певний час зв'язок між ядром групи та І. Губкою й прихильниками УНФ у Львові підтримував Григорій Прокопович, який теж відбув ув'язнення, як член молодіжної ОУН.

У Львові тим часом посилювалися настрої окремішності. М. Мелень та І. Губка по-різному ставилися до ОУН і УПА. І. Губка був досить критично настроєний щодо методів діяльності останніх, особливо терористичної, і вважав, що вони занедбали ідеологічну роботу серед населення³⁴. М. Мелень, на противагу І. Губці, повністю схвалював дії ОУН і УПА, зауважуючи, що діяльність цих структур — то наша історія, і забувати цього не слід³⁵.

І. Губка мав намір видавати журнал групи ще з початку 1966 р. друкарським способом для всієї України³⁶. На березень 1967 р. він уже стверджував, що журнал треба кардинально оновлювати і залучати до нього більш широке коло людей. Якщо ж з ним не погодяться, передавав Губка до Моршина, то він сам випускатиме часопис³⁷. Остаточно всі непорозуміння щодо видання журналу мала вирішити зустріч Меленя з Губкою, яка на волі вже не відбулася.

Члени УНФ були досить добре знайомі й з іншою течією українського руху, представленою статтями в українському самвидав'ї³⁸. Читали вони й відому працю І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?!”. Однак Д. Квезько був проти її публікації, вважаючи, що вона написана з точки зору вдосконалення марксизму з культурницьких позицій, до прихильників яких УНФ себе не відносив. Цю течію руху Д. Квезько оцінював як “Рух національно-культурного відродження”, представники котрого, на його думку, не ставили широких політичних завдань, що повинні були вирішуватися в боротьбі з радянською владою, а обмежувалися боротьбою за кращі умови розвитку української національної культури в умовах радянської дійсності³⁹.

Що ж до програмних положень організації, то тут треба сказати, що засновники УНФ вважали себе ідейними спадкоємцями ОУН і особливо шанували матеріали її третього Збору. Програма УНФ структурно може бути поділена на програму-мінімум, викладену в заявах, зверненнях до влади, про що вже було сказано вище, і програму майбутнього розвитку України. В найбільш концентрованому вигляді програмні засади групи викладено в “Програмових вимогах Українського національного фрон-

ту”, що були надруковані у п'ятому номері “Волі і Батьківщини”. По суті, це був проект, який мав затвердити з'їзд УНФ. Програмні вимоги складаються з 7 розділів. У першому з них — “Час великих змін” — дано загальну характеристику подій, що відбулися після Другої світової війни в Європі і на планеті. Вказувалося, що закінчення цієї війни принесло визволення багатьом пригнобленим імперіалістом народам, і цей процес триває. Але те, що стало реальністю для народів відсталих колоній, було неможливим для народів Східної Європи внаслідок посилення позицій “червоного імперіалізму”. Світ розділився на два ворожих табори: антикомуністичний і комуністичний⁴⁰. Перший проступав до подальшої соціалізації, економічного розвитку, процвітання демократії й свободи, а в комуністичному світі посилювалися реакція, економічна депресія, сваволя і безправ'я. Ця система несла у світ експансію.

Обезкровлена війною Європа з допомогою США швидко підіймалася, здійснювала демократичні перетворення. Розколотою залишалася Німеччина. Автор програми УНФ вважав, що у вільних країнах розвиваються соціалістичні відносини: націоналізація основних галузей виробництва (здійснювалася в той час у багатьох країнах Західної Європи), зростання монополій, планування й регулювання економічного життя державою, участь робітників у доходах підприємств, збільшення частки робітників і фермерів у національному доході. “Зосередження багатств в руках суспільства паралельно з приватною ініціативою сприяє росту виробництва”, — стверджувалося у програмі⁴¹.

На думку Д. Квецька, соціалізація економіки веде до перетворення капіталістів з власників на керівників виробництва, експлуатація поступається місцем справедливості в оплаті праці, антагонізму капіталістів та робітників протистоїть єдність їх інтересів⁴². Соціалізація капіталістичних відносин усуває робітничий рух, веде до втрати впливів Москви над національними компартіями (так зник Комінтерн, Інформбюро компартій). Закономірно, що знесення робітничого руху підриває комуністичний рух, очевидною стає криза й утопічність ідей світової пролетарської революції.

Логічним висновком авторів такої схеми Програми було:

— “У світі відбувається процес становлення й зміцнення сил соціалізму і розклад, занепад і загибель комунізму”⁴³.

— “Головний напрямок, головний зміст і головні особливості нашої доби — соціалізм і націоналізм, процесом соціалізації охоплені капіталістичні країни, соціалізм будують молоді визволені афро-азійські держави, під прапором націоналізму ведеться антиколоніальна боротьба, в ній знаходять свій вияв національно-визвольні революції”⁴⁴.

Як видно з першого розділу Програми, її автори прагнули звести суперечності сучасного світу до головного: між існуючим комунізмом, який не тотожний соціалізмові, і рештою світу, що розвивається в напрямку до соціалізму. Автори заперечували проголошені радянською наукою і пропагандою несумісність та ворожість націоналізму і соціалізму в теорії й практиці. Дана схема досить логічна, і для світу вона не нова, але для України того часу вона була новою, незважаючи на вплив П. Полтави, західних теорій про майбутнє капіталізму, про які автори програми, мабуть, могли в кращому випадку тільки чути.

Другий розділ “Програмових вимог” називається “Еволюція російського комунізму і його українська альтернатива”. Автори вважають, що російська комуністична система тримається на трьох засадах: державності, тиранії й партдиктатури⁴⁵.

Державність — всеохоплюючий контроль держави над економікою країни і виробничою діяльністю її населення. Під тиранією мається на увазі необмежена влада партійного обранця, який має всі можливості

для сваволі й терору по всій країні. При цьому він може бути скинутий з п'єдесталу, але партія залишається завжди незаплямованою й мудрою.

Під партійною диктатурою автори Програми розуміють панування партії в усіх сферах людського життя ⁴⁶.

В Програмі наголошується, що існує величезний апарат примусу і бюрократії для постійного тиску на народ. Далі подається коротка характеристика існуючого політичного режиму в країні, з визначенням його головних рис і етапів розвитку.

Тоталітарний комуністичний режим, пишуть автори, вже добре викритий перед світом і "мусить бути замінений більш розумним суспільним ладом, основаним на справедливості, законності й поважанні природних прав людини" ⁴⁷. Які ж нові форми суспільного ладу пропонують "Програмові вимоги"? "Народний соціалізм, побудований на принципах самостійності, народовладдя, процвітання, соціальної справедливості і свободи". Що розуміється під останніми поняттями?

Самостійність — перша й необхідна умова відродження та самозбереження української нації ⁴⁸.

"Народовладдя здійснюватиметься сільськими громадами, міськими радами і національним вічем і стане самодіяльною творчістю народних мас" ⁴⁹. Процвітання — то такий рівень народного господарства й добробуту населення держави, як у найбільш економічно розвинутих країнах світу.

"Соціальна справедливість не допустить експлуатації людини як окремою людиною, так і державою в цілому, бо вона ґрунтуватиметься на справедливій оплаті праці, розподілу продуктів праці по потребах і власності, нажитою чесною працею, вважатиме недоторканою і священною" ⁵⁰.

Наведений вище розділ Програми (проект) теж побудований на протиставленні того, що є в країні, з тим, що в ідеалі має бути. Такий прийом має й виразне пропагандистське забарвлення. Автори ніде прямо не кажуть, але ходом викладу матеріалу прагнуть заважити, що соціалізм, до якого йдуть вільні демократичні країни, не буде тотожним соціалізму в майбутній Україні. Відмінність хоч би в тому, що до соціалізму держави йдуть різними шляхами. В Україні для цього треба спочатку знищити існуючий режим. Політична система в проекті Програми ледь окреслена.

Наступні розділи "Програмових вимог" розвивають положення двох перших.

Третій розділ стосується національних проблем. Ключовим поняттям тут виступає націоналізм. Для вирішення української національної проблеми УНФ пропонував ряд конкретних заходів:

"1. Відокремлення України від Росії. Створення Української Самостійної Держави в її етнографічних межах, включаючи землі, загарбані колонізаторами.

2. Поважання її суверенітету та національних прав українського народу.

3. Відношення до інших націй базуватиметься на принципах:

а) невтручання у внутрішні справи всіх держав;

б) поважання територіальної цілісності держав та суверенних прав їх народів;

в) дружні відносини зі всіма народами та співпраця з ними на взаємній основі;

г) неухильне дотримання міжнародних договорів, угод та конвенцій;...

4. Повна рівноправність з українською всіх інших національностей, що проживають на території України" ⁵¹.

Четвертий розділ "Програмових вимог" розвиває начерки політичної організації суспільства в майбутній державі, згадувані вище ⁵².

Конкретними вимогами УНФ у політичній площині були: заміна існуючої державної адміністрації новою національною владою в особі дійсних народних представників, вільно обраних самим народом; розпуск партійно-пропагандистських органів: КПУ, ЛКСМУ, піонерської організації ім. Леніна, з конфіскацією та націоналізацією їх рухомого й нерухомого майна; заборона витрачання народних коштів на утримання будь-якої партійної пропаганди; зведення до мінімальних, необхідних меж державно-господарського та управлінського апарату; надання всім громадянам можливості висловлювати свої думки; поважання політичних переконань і релігійних почуттів громадян⁵³.

П'ятий розділ "Програмових вимог" називається "Економічні і соціальні зміни". Зазначивши недоліки в економічному розвитку України⁵⁴, Д. Квезько пропонував у проекті Програми такі заходи для зміни існуючого стану речей: встановити 6-годинний робочий день (що ж до понаднормової праці, то вона має бути тільки вільною й за окрему плату); "строго дотримуватися рівної оплати за рівну працю, не допускати завищеної оплати непродукуючому і керівному персоналові. Робітник отримуватиме таку зарплатню, якої потрібно і достатньо для забезпечення матеріальних і духовних потреб цілої його сім'ї"; забезпечити роботою всіх, хто потребує її; "дати можливість робітникам брати участь в управлінні та прибутках підприємства шляхом розподілу їх праці; скасувати моральні фактори експлуатації: ударництво, соцзмагання, комуністичні бригади, підвищення норм та зобов'язань"; забезпечити вільну працю, вільний вибір місця роботи та професії, свободу утворення професійних об'єднань робітників⁵⁵.

У сфері самого виробництва пропонувався (за сприянням розвинутих країн) розвиток сучасних галузей промисловості. Велика промисловість мала перебувати у власності й управлінні держави, дрібна промисловість та кооперативно-громадська власність — у розпорядженні місцевих органів влади⁵⁶.

"Держава не чинитиме перешкод приватній ініціативі, ремеслу, дасть право робітникам створювати артілі, виходити з них та індивідуально засновувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком"⁵⁷.

За Програмою, у державній власності мали залишатися також банки, каси, зв'язок, транспорт, шляхи сполучення, багатства земних надр, державні установи й відомства. Зовнішня та велика внутрішня торгівля також мали направлятися й зоорганізовуватися державою.

Проект програми передбачав і ряд заходів щодо підвищення культури, охорони здоров'я, поліпшення побуту народу, проведення реформи освіти у відповідності з національними і фаховими потребами⁵⁸.

"Програмові вимоги" декларували і базові демократичні свободи.

Розділ "Аграрні перетворення" стосувалися українського села. Проект програми визначав колгоспно-радгоспну систему як таку, що "є державно-кріпосницькою системою експлуатації селянства шляхом нееквівалентності державної закупочної ціни вартості виробленої сільськогосподарської продукції та державного контролю й планування сільськогосподарського виробництва"⁵⁹. Оплата праці колгоспників, відзначалося автором розділу, мізерна, він живе зі свого городу.

Щодо кардинальної проблеми — власності на землю, то проект програми передбачав, що вона повинна належати тим, хто її обробляє. Оскільки ж земля — головне багатство нації, то селяни можуть поділити між собою державні і колгоспні землі, але вони залишаться у власності всієї нації. Цю власність не можна буде продавати, купувати, закладати, тримати неживаною⁶⁰.

Земельний устрій майбутньої України, на думку Д. Квезька, визначатимуть індивідуальні та кооперативні господарства залежно від наяв-

ності технічної оснашеності. Землі надаватимуть стільки, щоб забезпечити кожному селянську сім'ю. При цьому все збіжжя колгоспів (фураж, птицю, дрібний реманент) буде роздано селянам, а будівлі, техніку, майстерні передано громадським організаціям, установам, які обслуговуватимуть на пільгових умовах потреби селянських господарств⁶¹. Уряд держави сприятиме розвитку сільського господарства, а на перехідний період відмовиться від обкладання його податками. Ті, хто захоче зайнятися землеробством, отримують свою частку землі.

Як оцінити ці два розділи проекту програми УНФ? Це, наскільки нам відомо, чи не єдиний випадок, коли в програмі визвольного руху того періоду чітко висувалися соціально-економічні цілі. Традиції попереднього періоду боротьби тут безсумнівні. Тези проекту щодо власності на засоби виробництва є самобутніми, хоч і не без впливу, можливо, дійсності країн Заходу та тих змін у формах власності, що там відбувалися після Другої світової війни: націоналізація деяких галузей індустрії, аграрна реформа тощо. Цілком доречним є й ряд передбачених проектом конкретних заходів у виробничій і соціальній сферах.

З іншого боку, значення і вплив держави в економіці, в розв'язанні соціальних проблем, на думку авторів "Програмових вимог", були більш ніж вагомими. Це можна пояснювати не лише традиційним мисленням 20—30-х років, а й тим, що перетворення в Україні мали відбуватися тільки після здобуття незалежності, коли держава бачилася чи не єдиним інститутом таких докорінних змін. Водночас у цих сподіваннях на державу були й певні передбачення авторів проекту програми, врахування ними політичних реалій тих днів.

Що ж до проекту аграрних перетворень, то він був націлений на ліквідацію колгоспної системи і намічав перспективи розвитку сільського господарства.

На жаль, у нас майже немає змоги дізнатися, як оцінили принципові положення своєї програми члени УНФ. Єдиним свідченням щодо цього є висловлювання М. Дяка. На допиті 22 червня 1967 р. він сказав, що УНФ не ставив питання про реставрацію капіталізму на Україні, сам він вважав, що питання про державний лад буде вирішуватися після відторгнення України від Радянського Союзу⁶². У проекті програми справді передбачалася побудова зовсім нового, на українському ґрунті, суспільного ладу.

Заключний розділ проекту "Програмових вимог УНФ" називався "Завдання національного визволення". Першим таким завданням визначалося залучення до УНФ найширших мас українського народу. Політика Фронту у зв'язку з цим повинна була бути простою й ясною, а визвольні доктрини зрозумілими народу⁶³. Лише один пункт з цього розділу дозволяє припускати, що не виключався й збройний шлях у боротьбі. За УНФ закріплювалося верховенство в цій боротьбі, бо реконструкцію соціально-економічних та політичних основ комуністичного режиму треба було здійснювати у відповідності з його (УНФ) програмовими вимогами та постановами⁶⁴. Поміж іншого, це означало, що Фронт мислився його творцями як організація всеукраїнського масштабу.

Закінчувався проект програми висловленням упевненості і віри в розпочату справу і її перемогу.

В УНФ розроблялися й статутні, тактичні засади діяльності. Так, З. Красівський у своїй праці "Тактика Українського Національного фронту", взявши за основу ідеї ОУН щодо побудови української самостійності, окреслював конспіративну основу УНФ за прикладом того ж націоналістичного підпілля. На підставі цієї статті Д. Квещком було розроблено і статут організації під назвою "Статутові принципи Українського національного фронту". Автор визначає групу як "добровільне об'єднання національно свідомих елементів української нації, які

ведуть боротьбу за українську самостійну державу”. Структурно Фронт мав складатися з гуртків по 3—5 чоловік кожен, під орудою гуртпроводника, а над усіма гуртками, групами тощо повинен стояти Центральний Провід; при можливості скликатиметься збір делегатів УНФ. Статут УНФ допускав існування й інших політичних чинників організації зі своїми платформами, які могли б входити в УНФ як його колективні члени з правом представництва в Центральному Проводі⁶⁵. Але для цього від цих організацій вимагалось безумовне визнання програмних і статутних засад, тактики УНФ, вкладів у його фундацію. Подальша доля цих утворень після завоювання незалежності незрозуміла, хоч у програмі й говориться про існування інших партій.

Характер програмового документа має стаття Д. Квецька “Політика Українського національного фронту”. Вона невелика за розміром і досить загальна за викладом теми, але окремі її тези заслуговують на увагу. Автор вірно оцінив, що “доки Україна залишатиметься в складі СРСР, доти Москва вершитиме долю народів Східної Європи...”⁶⁶. Його теза: “Український національний фронт виражає волю всього українського народу” — свідчить про те, що засновники групи брали разом з усією організацією на себе всю повноту відповідальності за долю України. І це природньо. Зачинати справу такої ваги і не бути певним у своїй місії було б просто непотрібно і неможливо.

Далі в статті говориться: УНФ на зовнішньому терені докладе всіх зусиль, щоб українська проблема стала міжнародною, щоб викликати співчуття й симпатію світової громадськості до українського народу, до його національно-визвольного руху⁶⁷. Звернення до світової громадськості за останні двадцять років вперше прозвучало саме в цій статті. Опертя на світ у справі здобуття незалежності загалом підтримали і дисиденти-шестидесятники.

У статті йшлося також про перший етап визвольної боротьби організації — підпільну роботу революціонерів-самостійників. Їх наступні кроки, на жаль, ніде не згадані.

Доволі традиційним було ставлення членів УНФ до еміграції, а також до зв'язків із закордоном. Щоправда, єдиним свідченням цього є протоколи допитів. У 1964 р. Д. Квецько і З. Красівський вважали, що українські націоналістичні організації за кордоном серед національно-свідомих, у їхньому розумінні, людей не мають авторитету⁶⁸. Причини цього вони вбачали в тому, що ці організації довгий час були відірвані від України і не могли вірно відображати інтереси народу. Сюди ж додавалися перестороги про їхні зв'язки із закордонними розвідками. Тому цілком логічним у даному випадку було рішення утриматися в ході боротьби від контактів з цими організаціями. Д. Квецько підходив до проблеми з іншого боку: такі контакти, як ніщо інше, ставили під загрозу конспірацію в УНФ, і це був, мабуть, найпереконливіший аргумент. Тільки в “Тактиці УНФ” З. Красівський писав, що організація докладе зусиль, аби її документи, пропагандистські матеріали потрапляли на Захід. Однак у цій справі одного лише прагнення було замало. Людям, які ніколи не мали зв'язків з іноземцями, не жили у великих містах, вийти на якісь контакти із закордоном було важко. Тому пізніше Д. Квецько говорив, що у них (не уточнюючи в кого) було хотіння до налагодження таких зв'язків, але й тільки⁶⁹.

Програмні положення УНФ — другий і, здається, останній за часом складання документ такого роду в національно-визвольному русі даного періоду. За обсягом вони такі ж, як і в Українській робітничо-селянській Спільці (УРСС)⁷⁰, але тон програми УНФ більш різкий. До того ж, остання стоїть на ідейних засадах націоналізму, а не марксизму, як в УРСС; краще й повніше в ній розроблено соціально-економічні проблеми, виділені в окремі розділи. Концепція ж проблеми пропонує досить

оригінальний народний соціалізм для майбутнього України. А головна на той час перевага програми УНФ полягала в тому, що вона читалася десятками осіб протягом двох років. УНФ належала до небагатьох організацій, в яких були розроблені тактичні завдання діяльності і свій статут.

Позиції засновників групи знайшли відображення і в статтях часопису “Воля і Батьківщина”, який містив в основному публіцистику, нариси популярного характеру з історії України та її культури, передрук матеріалів з довоєнних журналів.

Конспірація в групі, звичайно, була, але провал підпілля доводив, що вона ніколи не буває надмірною. Неприємності для членів групи розпочалися в основному вже після арешту Г. Кочура. Не обійшлося й без доносу. Д. Квецько, дізнавшись випадково про арешт у Донецькій області, зразу ж попередив про небезпеку З. Красівського, згодом В. Кулинина та інших ⁷¹.

Арешти й супутні їм обшуки почалися 23 березня 1967 р. Слідчі бригади вели роботу в двох центрах: Львові та Івано-Франківську ⁷².

Незважаючи на те, що вже говорили на допитах інші заарештовані, Д. Квецько відкидав усі пред’явлені йому звинувачення. Разом з тим і в тюрмі він намагався розробляти деякі теоретичні документи. Так, 19 травня 1967 р. у нього було вилучено такі матеріали: “Без вини винний...” і “Декларація незалежності Анголи” ⁷³. Д. Квецько продовжував працювати над документом “Аграрна політика Українського національного фронту” ⁷⁴. Документи, вилучені у нього вже в камері, змусили слідство повірити, що саме він є автором більшості статей часопису УНФ та інших документів групи.

Дуже добре тримався на допитах М. Дяк. Він довго заперечував проти звинувачень, які йому інкримінували, а коли слідчий сказав, що його звинувачують в антирадянській діяльності, він відповів: “За своїм світоглядом і переконанням я вважаю себе українським націоналістом, свої дії не засуджую, оскільки вони відповідають моїм націоналістичним переконанням” ⁷⁵.

Слідчі не встигали із завершенням справи УНФ. І на прохання Генерального прокурора СРСР слідство, за клопотанням Ю. Андропова — на той час Голови КДБ СРСР, було продовжене дозволом Президії Верховної Ради Радянського Союзу ⁷⁶.

Серйозність справи відчувало і партійне керівництво в Києві: Перший секретар ЦК КПУ П. Шелест у листі до ЦК КПРС ще 3 квітня представив УНФ як значну націоналістичну групу, що збиралася піти в глибоке підпілля ⁷⁷.

Обвинувачуваних у справі УНФ судила виїзна сесія Верховного суду УРСР в листопаді 1967 р. в Івано-Франківську і Львові. Суд засудив їх на тривалі строки ув’язнення: Д. Квецька на 15 років, з них перші п’ять — у тюрмі, а решту — у виправно-трудоцій колонії суворого режиму, з конфіскацією майна і засланням після таборів на 5 років (в ході розслідування погрожували й смертною карою), З. Красівського — на 12 років, В. Кулинин і Я. Лесів отримали по 6 років, М. Дяк — 12 років ⁷⁸, І. Губка — 6 років, М. Мелень — так само ⁷⁹, Г. Кочур та Г. Прокопович — по 5 років. Живими на сьогодні залишилися лише кілька чоловік. Усі вони знайшли своє місце в сучасному українському Русі.

УНФ проіснувала майже три роки. За цей час до неї вступило не менше десяти активних членів, було кілька десятків читачів часопису “Воля і Батьківщина”, сотні людей читали націоналістичну літературу, яку розповсюджували члени групи. УНФ перша і єдина з-поміж підпільних груп зуміла добитися видання власного часопису протягом тривалого часу і в значній — за тих умов — кількості примірників. Часопис став осердям, навколо якого творилась організація. Провідникам групи, перш за все Дмитру Квецьку, вдалося створити цільну і

досить струнку програму і статут підпільної організації, яка мала боротися за незалежну, самостійну українську державу. Важливо й те, що своїм існуванням і діяльністю група, хоч і в підпіллі, підтримала і зберегла принцип організації Руху, поворот до якого відбувся вже в середині 70-х років. Програмові вимоги УНФ, як і інші документи групи, є частиною розвитку української суспільної думки, її націоналістичної течії. Автори програми поставили Україну в центр боротьби за національну незалежність у Східній Європі, відхід від російського імперіалізму. Останній був названий ворогом України. До проблем українства пропонувалося залучити й світову громадськість. Водночас головну увагу і програма, і самі члени групи поклали на власні сили народу. Досить привабливими були плани вирішення соціальних та економічних проблем, концепція народного соціалізму. Плідною виявилась також ідея формування єдиної всеукраїнської політичної організації. Не було, однак, проаналізовано наступні кроки цієї організації після здобуття влади і незалежності.

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати: багато ідей і справ, розпочатих в УНФ, знайшли своє відображення в подіях в Україні кінця 80-х років, і слід віддати належне тим людям, які не боялися встати до боротьби тоді, коли інші боялися й мовчали.

- 1 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 1, арк. 145.
 2 Там же, арк. 126.
 3 Там же, арк. 369.
 4 Там же, т. 6, арк. 116.
 5 УНФ за права української нації (Спогади Д. М. Квецька). — Видання УНДП. — С. 3.
 6 З Інтерв'ю з М. Меленем. — 5.06.95 р.
 7 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 3, арк. 137.
 8 Воля і Батьківщина. — 1964. — Ч. 1. — С. 2.
 9 Там же. — С. 3.
 10 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 2, арк. 17.
 11 Там же, т. 3, арк. 22.
 12 Архів УСБУ по Львівській обл., спр. 27490 фп., т. 1, арк. 98.
 13 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 1, арк. 175.
 14 Там же, т. 6, арк. 117.
 15 Там же, т. 7, арк. 194.
 16 Там же, т. 15, арк. 267.
 17 Там же, т. 6, арк. 119.
 18 Там же, т. 9, арк. 50.
 19 Там же, арк. 106.
 20 Там же, арк. 54.
 21 Там же, т. 11, арк. 125.
 22 Там же, т. 2, арк. 272.
 23 Там же, т. 1, арк. 211—212.
 24 Воля і Батьківщина. — 1966. — Ч. 13. — С. 2—3.
 25 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 6, арк. 180.
 26 Воля і Батьківщина. — 1966. — Ч. 14. — С. 1—2.
 27 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 9, арк. 155.
 28 Архів УСБУ по Львівській обл., спр. 27490 фп., т. 3, арк. 255.
 29 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 3, арк. 250.
 30 Архів УСБУ по Львівській обл., спр. 27490 фп., т. 1, арк. 222.
 31 Там же, арк. 178.
 32 Там же, спр. 25986, т. 2, арк. 234.
 33 Там же, т. 1, арк. 292.
 34 Там же, спр. 27490, т. 1, арк. 320.
 35 Там же, арк. 42.
 36 Там же, арк. 195.
 37—38 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 9, арк. 173; т. 14, арк. 27; т. 10, арк. 272, та ін.
 39 Там же, т. 1, арк. 335.
 40 Воля і Батьківщина. — 1965. — Ч. 5. — С. 1.
 41 Там же, с. 2.
 42 Там же. — 1966. — Ч. 5. — С. 2.
 43 Там же.
 44 Там же.

- 45 Там же, с. 3.
- 46 Там же.
- 47 Там же, с. 4.
- 48 Там же, с. 5.
- 49 Там же.
- 50 Там же.
- 51 Там же, с. 6.
- 52 Там же, с. 7.
- 53 Там же.
- 54 Там же, с. 7—8.
- 55 Там же.
- 56 Там же, с. 9.
- 57 Там же.
- 58 Там же, с. 9.
- 59 Там же, с. 10.
- 60 Там же.
- 61 Там же, с. 11.
- 62 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 6, арк. 203.
- 63 Воля і Батьківщина. — 1966. — Ч. 5. — С. 12.
- 64 Там же.
- 65 Там же. — Ч. 11. — С. 3.
- 66 Там же. — С. 15.
- 67 Там же. — Ч. 6. — С. 14.
- 68 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 2, арк. 20.
- 69 Хейфец М. Українські силуети. Поле відчаю і надій. — К., 1994. — С. 336.
- 70 Луцьк'яненко Л. Не дам загинуть Україні! — К., 1994. — С. 10—34.
- 71 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 3, арк. 21; т. 1, арк. 155.
- 72 Там же, т. 1, арк. 7—8, 10—11.
- 73 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 1, арк. 306.
- 74 Там же, арк. 311.
- 75 Там же, т. 6, арк. 111.
- 76 Там же, т. 14, арк. 73.
- 77 Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 24, спр. 6271, арк. 31—32.
- 78 Архів УСБУ по Івано-Франківській обл., спр. 7536 фп., т. 15, арк. 277—278.
- 79 Архів УСБУ по Львівській обл., спр. 27490 фп., т. 4, арк. 121; спр. 2598 фп., т. 4, арк. 211.